

УДК 343.91+343.344

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i86.2416>*В. М. Кучер*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Постановка проблеми. Для визначення наукового поняття особи, яка вчинила злочин, у кримінології досить часто може використовуватися кримінально-правове поняття «злочинець». Однак далеко не всі особи, що вчинили діяння, які містять склад певного злочину, визнаються судом злочинцями. Проте відповідно до статистичної звітності правоохоронних органів, будь-яка особа, щодо якої розпочато кримінальне провадження, неодмінно потрапляє в систему кримінально-статистичного спостереження, а тому може бути об'єктом кримінологічного вивчення. Наприклад, обліку за статистичною картою форми № 2 підлягають: особи, щодо яких прокурором затверджено обвинувальний висновок або санкціоновано направлення до суду; особи, щодо яких кримінальні справи припинені за закінченням терміну давності, унаслідок амністії або помилування, зміни обстановки або застосування до винного заходів адміністративного стягнення, у зв'язку з передачею справи до комісії у справах дітей тощо. Тому під збірним поняттям «особа, яка вчинила злочин» варто розуміти певну сукупність осіб, які є як «юридичними» злочинцями (засуджені, умовно засуджені, умовно звільнені тощо), так і злочинцями «фактичними» (звільнені від кримінальної відповідальності, зважаючи на можливу юридичну альтернативу, або прощені потерпілими) тощо. Отже, особа, яка вчинила злочин, є об'єктом не тільки науки кримінального права, кримінального процесу, адміністративного права, а й кримінології, яка має в ньому свій специфічний предмет вивчення. Наприклад, не осудність, не провина, не патологічна неповноцінність, якщо така є, цікавлять кримінолога, а радше характер і ступінь криміногенності певної особи, її зумовленість. Кримінологія шукає відповіді на питання: як і чому особа зважилася на вчинення злочину? Донедавна у кримінології активно розроблялося теоретичне поняття особи злочинця, що усвідомлювалося як сукупність абстрактних характеристик, «делегованих» до неї кожним злочинцем [1, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити, що вітчизняну юридичну науку завжди цікавила характеристика особи злочинця. Вчення про особу злочинця є важливим з позиції розуміння формування ставлення цієї особи до того, що вона вчиняє, зокрема, коли це стосується протиправного діяння. Дослідження вітчизняних юристів та психіатрів розпочалися здавна, у XVIII ст. вони ґрунтувалися на вивченні осіб, які вчинили насильницькі злочини в сучасному їх розумінні, та корисливо-насильницькі злочини [2, с. 340]. Однак варто додати, що кримінологічний аналіз особи злочинця виник значно пізніше.

Загальновідомо, що у кримінологічній теорії виділяють декілька напрямів вивчення особи злочинця (класичний, антропологічний, соціологічний та ін.).

Так, наприклад, М.П. Чубінський у процесі дослідження соціально значущих ознак особи злочинця вивчав ролі несвідомого та підсвідомого в мотивації таких осіб та дійшов винятково важливих висновків, що не втратили значення дотепер: наприклад, що існує залежність кожної дії від мотивів, які її викликали, і ця залежність зовсім не примарна; вона реальна, безумовна й необхідна; але нічого фатального в такій залежності немає; заперечення такої фатальності для нас важливе, оскільки за визнання її довелося б дивитися на мотив як на єдиний і винятковий критерій оцінювання діяння. Чим сильніше об'єктивне спонукання, що бореться в людині з іншими спонуканнями, тим швидше воно переможе, тобто стане мотивом; проте прямої пропорційності тут немає, оскільки суб'єктивна сила мотиву, його значення для даного індивіда не завжди збігаються з його об'єктивною силою, з його значенням для маси людей. Властивості особи накладають свій відбиток на процес мотивації, а тому в кожному окремому випадку вивчення й оцінку мотиву потрібно виробляти не ізольовано, а у зв'язку з вивченням особи. Мотив накладає свій відбиток на діяння і дає останньому певне освітлення, дає нам можливість судити і про діяча (тобто особу злочинця, яка діє певним чином), особливо в тому разі, коли мотив є типовим, характерним для даного індивіда, коли останній звичайно діє згідно з такими мотивами [3, с. 37, 68]. Варто також додати, що проблеми несвідомого в особі злочинця розглядалися в багатьох роботах із кримінального права. Мотиваційну сферу особи злочинця, серед іншого, досліджував Л.І. Петражицький, який під час розгляду гедоністичного підходу до мотивації зазначав, що почуття виконують роль показників значення для нашого добробуту різних об'єктів пізнання і відповідно спрямовують поведінку, таким чином посідають центральне місце між пізнанням і волею [4, с. 172–173]. Загальні дослідження особи злочинця були предметом наукових пошуків у багатьох учених, серед яких М.Ю. Валуїська, І.М. Даньшин, А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк та ін.

Метою статті є дослідження особливостей кримінологічного аналізу особи, що вчиняє незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під особою злочинця сьогодні в кримінологічній теорії розуміється сукупність соціальних та соціально значущих (поглядів, здібностей, інтересів, потреб, моральних переконань тощо) властивостей, відносин, що характеризують конкретну особу, яка вчинила злочин, у поєднанні з позаособистісними зовнішніми умовами й обставинами – властивостями, відносинами навколишнього середовища. Зазначеним поняттям охоплюються також соціальні та соціально значущі властивості, відносини всього кола осіб, які вчинили злочини. Тобто під особою злочинця розуміється певний соціальний тип [5, с. 14].

Як зазначає О.М. Джужа, по-перше, особа є індивідом в аспекті його соціальних якостей, які формуються у процесі історично конкретних видів діяльності і суспільних відносин. Але особа, яка вчинила злочин, володіє й іншими, не соціальними чи людськими (фізіологічними, генетичними, психічними тощо) якостями, які також, як і соціальні якості, потребують кримінологічного вивчення, оскільки становлять необхідний компонент причинності. По-друге, кримінологічна

категорія «особа злочинця», на відміну від філософської або загальнонаукової категорії особистості, не містить специфічної особистісної якості, крім оцінки експертом поведінки як кримінальної. Ця оцінка умовна, як умовний і характер соціальних, зокрема й правових, норм. Тому «абсолютна» думка, що встановлює якісь «одвічні» межі між злочинним і незлочинним, є помилковою. Нині важливо враховувати «різні і взаємодоповнюючі погляди і підходи до розуміння злочинної поведінки» під час власного осмислення природи й закономірностей індивідуального злочинного діяння із кримінологічних позицій. Окремий індивід, який учинив злочин, вивчається кримінологією як об'єкт запобіжного впливу. Статичні ж сукупності цих осіб, що формуються за окремими ознаками, дають змогу виявляти й пізнавати особливості, притаманні окремим типам, категоріям осіб із кримінальною поведінкою, тобто суб'єктивні закономірності причинного характеру [1, с. 17].

Особа, яка вчинила злочин, розглядається як джерело індуктивного пошуку причин злочинної поведінки (злочину), його типів (видів злочинності, категорій злочинів), подібно до того, як за конкретним індивідуальним поступом складається стиль тієї чи іншої ходи. Отже, вивчення осіб, які вчинили злочини, варто розглядати на двох рівнях: одиничному (конкретний злодій, шахрай, вбивця тощо) і видовому (тип злодія – кишенькового злодія, шахрая, тип убивці тощо). Що стосується традиційного третього рівня (особи злочинця), то такий рівень максимального узагальнення можна пропонувати для наукових дискусій, кримінологічних теорій, але не зовсім для практичної кримінології [6, с. 14], яка покликана обумовлювати безпосередню роботу правоохоронних органів щодо виявлення, вивчення осіб, від яких, судячи з особливого «стилю», можна очікувати вчинення злочинів. За якими ж критеріями або ознаками оцінюється особа, яка вчинила злочин. Зупинимося на двох групах таких критеріїв: приватного та загального характеру. Критерії приватного характеру здебільшого формалізовані. Наприклад, у картці на особу, яка вчинила злочин (згадувана вище форма № 2), надано відносно повний перелік критеріїв: вік, стать, громадянство, національність, освіта, соціальне й посадове становище, місце роботи, навчання, кваліфікація злочину тощо. Загальні критерії – тією чи іншою мірою узагальнені характеристики особи, що даються, наприклад, експертами. Якщо уважно проаналізувати загальну схему співвіднесення чинника особистості та чинника середовища, то можна отримати уявлення про найбільш загальні характеристики тих відносин, взаємозв'язків, які виникають між особою, яка вчинила злочин, і середовищем: а) середовищем її життєдіяльності; б) середовищем-ситуацією, у якій стало можливим учинення злочинного діяння [1, с. 18].

У дослідженні кримінологічно значущих ознак, характерних для осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами, нами виділені такі їх групи:

- 1) соціально-демографічні ознаки;
- 2) соціальні зв'язки;
- 3) моральні якості та психологічні ознаки;
- 4) кримінально-правові ознаки.

Відповідно до статистичних відомостей, соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами, такі. По-перше, усі обліковані та розслідувані злочини, які були нами досліджені, скоїли чоловіки (100%). По-друге, за віковим критерієм вони розподілені таким чином:

18–28 років – 27%;

29–39 років – 67%;

55–59 років – 6%.

Інші вікові категорії в досліджуваних матеріалах не були представлені. По-третє, стосовно соціальних зв'язків варто сказати, що за рівнем освіти такі особи розділилися на дві групи: 20% мали середню технічну освіту, 80% – загальну середню освіту. Усі 100% злочинців, відомості про яких були нами досліджені, були громадянами України, 73% з них не навчалися і не працювали на момент учинення злочину.

На жаль, статистичні відомості та матеріали архівних кримінальних проваджень не містили даних про моральні якості та психологічні ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, тому ці відомості отримані з наукових, а не емпіричних джерел. А стосовно кримінально-правових ознак варто додати, що 33% цих злочинів були вчинені у групі; 65% злочинців раніше вчиняли злочин, а 34% мали не зняту і не погашену судимість на момент скоєння злочину.

Такі характеристики, наприклад, може бути надано щодо: інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, мотивів; почуттів, емоцій, що відображають ставлення особи до оточення або до власних потреб; прагнення відстояти або змінити свої переконання, власну поведінку; залежності свідомості особи, волі від близького оточення; типу поведінки тощо. Для отримання узагальнених знань про осіб, які вчинили злочини, виду кримінологічної інформації, використовуються два способи, або методи, синтезування особистісних ознак: класифікація та типологія. Класифікація, або угруповання, становить зведення у клас, групу, категорію однойменних кількісних або формалізованих характеристик осіб. Тут необхідно підкреслити: таких формальних характеристик, що отримані в результаті кримінологічного аналізу. Наприклад, тих самих, що фіксуються в картці на особу, яка вчинила злочин: судима – не судима; одружена – неодружена тощо. Шляхом класифікації визначається ступінь статистичної поширеності тієї чи іншої ознаки в досліджуваному контингенті правопорушників. Які саме ознаки беруться для класифікації, визначає сам «класифікатор» – дослідник, практичний працівник [1, с. 20].

Варто також звернути увагу на деякі основні умови, що сприяють незаконному обігу зброї, – вони допоможуть розкрити певні морально-психологічні особливості цих осіб. До таких сучасних умов, серед іншого, відносять: недостатнє укріплення кордонів України; наявність збройного конфлікту на сході країни; зниження рівня службової та виробничої дисципліни на підприємствах і об'єктах, залучених в обіг зброї; слабка технічна захищеність таких об'єктів; ослаблення жорсткого державного контролю за транспортуванням та перевезенням оптових партій зброї

і боєприпасів; погіршення загальної криміногенної ситуації у країні, пов'язаної передусім із проявами організованої злочинності і зростанням насильницьких злочинів; низька ефективність функціонування державної системи виявлення та припинення каналів незаконного обігу зброї у зв'язку з їх слабкою матеріально-технічною базою; недоліки в законодавчих та відомчих нормативних актах; прорахунки в організації діяльності ліцензійно-дозвільних підрозділів органів внутрішніх справ; слабка взаємодія між різними службами органів внутрішніх справ у забезпеченні контролю за обігом зброї; недостатнє фінансування військ та військових формувань (не забезпечуються повною мірою належні умови зберігання зброї і боєприпасів); значна кількість місць зберігання зброї не відповідають встановленим технічним вимогам, що, у свою чергу, полегшує проникнення в них сторонніх осіб; зберігання зброї в непристосованих для цієї мети приміщеннях; нестача пожежної техніки та пожежної сигналізації, а також значної кількості технічних засобів захисту [7, с. 310].

Також велика кількість зброї викрадається із самих підприємств, які виробляють цю зброю. Тож не дивно, що в містах, де розташовані підприємства – виробники зброї, зростає кількість злочинів, пов'язаних із розкраданням деталей стрілецької зброї з наступним її складанням. Крім того, значна частина зброї, яка перебуває в незаконному обігу, виготовляється кустарно. Останнім часом кустарне виготовлення зброї характеризується підвищенням майстерності виробників, застосуванням різних високоякісних технологій, а також удосконаленням зразків вироблених предметів. Зазвичай такі злочини вчиняються організованими групами осіб. Якщо говорити про кримінологічний аналіз осіб, що вчиняють незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами та бойовими припасами, то можна виділити прояв наявних в окремих осіб негативних морально-психологічних якостей антигромадської настанови особистості; недолік контролю за озброєнням; недоліки в роботі з підбору кадрів осіб, відповідальних за збереження зброї; недоліки у виконанні своїх обов'язків військовослужбовцями, відповідальними за збереження озброєння; порушення військовослужбовцями правил здійснення охорони складів, арсеналів і баз [7, с. 310].

Морально-психологічні особливості особи формують індивідуальну специфіку її злочинної поведінки, сприяють їй. Психологічними особливостями є відносно стабільна сукупність індивідуальних якостей, які визначають типові форми реагування й адаптивні механізми поведінки, систему уявлень про себе, міжособистісні відносини та характер соціальної взаємодії. Це внутрішній компонент особи, який становить собою досить стійку й неповторну структуру, що забезпечує індивідуальну активну діяльність у суспільстві [8, с. 14].

Злочинцям, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами, притаманні такі морально-психологічні особливості: зневажливе ставлення до оточення, агресивність, корисливість, неповага до інших, грубість, низький рівень загальної культури тощо.

Висновки. Підсумовуючи, визначимо ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами. Найчастіше це чоловіки, громадяни України, віком 29–39 років (67%), які мають

загальну середню освіту (80%), не навчаються і не працюють (73%). Крім того, 33% цих злочинів були скоєні у групі; 65% злочинців раніше вчиняли злочин, а 34% мали не зняту і не погашену судимість на момент скоєння злочину. Також варто звернути увагу на прояв наявних в окремих осіб негативних морально-психологічних якостей антигромадської настанови особистості.

Література

1. Джужа О.М., Горлач С.В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 15–21.
2. Шалгунова С.А. Особа злочинця, за уявленнями вітчизняних юристів, з кінця XIX ст. до 1917 р. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 339–344.
3. Чубинский М.П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве. Ярославль : Типо-литография Э.Г. Фальк, 1900. 351 с.
4. Петражицкий Л.И. Введение в изучение права и нравственности. Санкт-Петербург : Типография Ю.Н. Эрлих, 1908. Ч. II : Психологические основы теории нравственности и права. 271 с.
5. Антонян Ю.М., Блувштейн Ю.Д. Методы моделирования в изучении преступника и преступного поведения. Москва : Акад. МВД СССР, 1974. 54 с.
6. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация, преступного поведения. Харьков, 1986. 186 с.
7. Кучер В.М. Деякі кримінологічні аспекти злочинності у сфері незаконного обігу зброї. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 6. С. 308–311.
8. Личность преступника и предупреждение преступлений : сборник научных трудов. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1987. 104 с.

Анотація

Кучер В. М. Кримінологічний аналіз особи, яка вчинила незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. – Стаття.

У статті автор ставить за мету дослідження особливостей кримінологічного аналізу особи, що вчиняє незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Під особою злочинця розуміється сукупність соціальних та соціально значущих властивостей (погляди, здібності, інтереси, потреби, моральні переконання тощо), відносин, що характеризують конкретну особу, яка вчинила злочин, у поєднанні з позасобистісними зовнішніми умовами й обставинами – властивостями, відносинами навколишнього середовища. Зазначеним поняттям охоплюються також соціальні та соціально значущі властивості, відносини всього кола осіб, які вчинили злочини. Тобто під особою злочинця розуміється певний соціальний тип.

Особа, яка вчинила незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, розглядається у статті як джерело індуктивного пошуку причин злочинної поведінки (злочину), його типів (видів злочинності, категорій злочинів), подібно до того, як за конкретним індивідуальним поступом складається стиль тієї чи іншої ходи. Вивчення цих осіб пропонується розглядати на двох рівнях: одиничному (конкретний злочин) і видовому (тип злочинів).

У статті звернено увагу на такі критерії кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами: соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні ознаки та соціальні зв'язки. У статті ці критерії поділені на дві групи – приватного та загального характеру. Критерії приватного характеру здебільшого формалізовані. Наприклад, у картці на особу, яка вчинила злочин, надано відносно повний перелік критеріїв: вік, стать, громадянство, національність, освіта, соціальне й посадове становище, місце роботи, навчання, кваліфікація злочину тощо. Загальні критерії – тією чи іншою мірою узагальнені характеристики особи, що даються, наприклад, експертами. Підсумовано, що частіше ці злочини вчиняють чоловіки, громадяни України, віком 29–39 років, які мають загальну середню освіту, на момент скоєння злочину не навчаються і не працюють. Крім того, третина цих злочинів були вчинені у групі; а третина злочинців мали не зняту і не погашену судимість на момент скоєння злочину.

Ключові слова: злочинець, кримінологічна характеристика, обіг зброї, соціальні зв'язки, моральні настанови, психологічні ознаки.

Summary

Kucher V. M. Criminological analysis of a person who committed illegal possession of firearms, ammunition, explosives. – Article.

The author aims to study the features of criminological analysis of a person who commits illegal possession of firearms, ammunition, explosives in this article. The identity of the offender means a set of social and socially significant properties (views, abilities, interests, needs, moral beliefs, etc.), relationships that characterize a particular person who committed the crime, combined with impersonal external conditions and circumstances – properties, environmental relations. This concept also covers social and socially significant properties, the relationship of the whole circle of persons who committed crimes. That is, the face of the offender means a certain social type.

The person who committed illegal seizures of firearms, ammunition, explosives, is considered in the article as a source of inductive search for the causes of criminal behavior (crime), its types (types of crime, categories of crimes), as well as the specific individual style of one or another move. The study of these individuals is proposed to be considered on two levels: single (specific thief) and species (type of thief).

The article draws attention to the following criteria of criminological characteristics of persons who commit illegal seizure of firearms, ammunition, explosives: socio-demographic, criminal law, moral and psychological characteristics and social ties. In the article, these criteria are divided into two groups – private and general. Criteria of a private nature are mostly formalized. For example, the card for the person who committed the crime provides a relatively complete list of criteria: age, gender, citizenship, nationality, education, social and official status, place of work, education, qualification of the crime, etc. General criteria – to some extent generalized characteristics of the person, given, for example, by experts. It is concluded that more often these crimes are committed by men, citizens of Ukraine, aged 29–39, who have a general secondary education, at the time of the crime do not study or work. In addition, a third of these crimes were committed in a group; and a third of the offenders had their convictions not removed or expunged at the time of the crime.

Key words: criminal, criminological characteristics, arms trafficking, social ties, moral attitudes, psychological characteristics.